

MATERIAŁY

WŁADZE CARSKIE W KRÓLESTWIE POLSKIM WOBEC POLSKICH OPOZYCYJNYCH UGRUPOWAŃ POLITYCZNYCH W LATACH 1905—1907

RAPORT POMOCNIKA WARSZAWSKIEGO GENERAL-GUBERNATORA
DS. POLICYJNYCH DO WARSZAWSKIEGO GENERAL-GUBERNATORA
Z 18 PAŹDZIERNIKA 1906 R. NR 15346

Lata rewolucji 1905—1907 przyniosły znaczne ożywienie działalności partii politycznych w Królestwie. Nie uszło to uwadze zaborcy. Wśród dokumentów pozostałych po instytucjach rosyjskich w „Kraju Priwisłańskim” znajduje się wiele interesujących materiałów na temat polskich ugrupowań politycznych oraz stosunku do nich władz carskich. Dotyczy to zwłaszcza takich zespołów akt, jak: Kancelaria Generał-Gubernatora Warszawskiego, Pomocnik Generał-Gubernatora Warszawskiego ds. policyjnych, Warszawski Gubernialny Urząd ds. Stowarzyszeń, kancelarie Generał-Gubernatorów i Tymczasowych Generał-Gubernatorów poszczególnych guberni, gubernialne zarządy żandarmerii, czy kancelaria Oberpolicmajstra Warszawskiego. Szczególnie bogate zbiory zachowały się z terenów guberni piotrkowskiej, lubelskiej i radomskiej oraz Warszawy¹.

Na specjalną uwagę zasługują, z racji jego kompetencji, materiały Pomocnika Warszawskiego Generał-Gubernatora ds. policyjnych². Urząd ten powołano rozporządzeniem cesarskim z 23 maja 1896 r. w ramach przeprowadzanej wówczas reformy żandarmerii. Istniejący dotychczas Zarząd Warszawskiego Okręgu Żandarmerii został zniesiony a gubernialne władze żandarmerii weszły w bezpośrednią zależność od szefa żandarmów w Petersburgu, ale równocześnie, na gruncie politycznym, podporządkowano je Warszawskiemu Generał-Gubernatorowi. W miejsce naczelnika okręgu żandarmerii powołano do życia funkcję wspomnianego pomocnika ds. policyjnych. Stał się on teraz dowódcą żandarmerii w Królestwie, przy czym władza jego obejmowała swym zasięgiem jedynie sprawy ochrony państwowej ze szczególnym zwróceniem uwagi na działalność ugrupowań politycznych; nie dotyczyła natomiast strony wojskowej i gospodarczej. W ten sposób usprawniono działalność żandarmerii przez ściślejsze jej podporządkowanie organom miejscowej administracji.

W roku 1897 powołano kancelarię Pomocnika ds. policyjnych a w rok później specjalną, tajną kancelarię, która przekształciła się w organ do walki z ruchem rewolucyjnym i zapoczątkowała dzieje warszawskiej „ochrony”, utworzonej ostatecznie w roku 1900. Funkcję Pomocnika ds. policyjnych sprawowali kolejno generał lejtnant Michał Brok 1896-97, gen. lejtn. Wiktor Onopnienko 1897—1900,

¹ Por. *Inwentarz materiałów archiwalnych do dziejów rewolucji 1905—1907 na ziemiach polskich*. Warszawa 1956; oraz Archejon nr 26 1956.

² Zespół akt Pomocnika ds. policyjnych Generał-Gubernatora Warszawskiego obejmuje lata 1903—1915; zawiera m.in. oddzielne teczki dotyczące działalności poszczególnych partii w danych latach i tak np.teczka 600 poświęcona jest ND-cji a teczka 1149 PPP w 1912 r. AGAD, Pomocnik GGW ds. policyjnych 600 i 1149.

gen. lejtn. Jan Fułon 1900—1904, gen. major Włodzimierz Czerkasow 1904—1905, gen. major Andrzej Markgrafski 1905—1906 i gen. major. Ludwik Uthof 1906—1915³.

Przeoglądając akta władz zaborczych, rzucają się w oczy znaczne dysproporcje między dużą ilością donosów: „agenturalnych zapisek”, wiadomości na temat ugrupowań rewolucyjnych, jak PPS, SDKPiL BUND, czy anarchiści-komuniści a ilością materiałów dotyczących innych polskich partii, jak ND, ugodowcy czy Postępowa Demokracja⁴. Fakt ten jest nie tyle świadectwem siły i wpływów partii rewolucyjnych w społeczeństwie (bo tak to interpretując, doszlibyśmy do wniosku, że anarchiści-komuniści byli znacznie silniejsi od Narodowej Demokracji), ile wynika to z oceny przez władze poszczególnych partii z punktu widzenia stopnia zagrożenia, jakie stanowiły one dla caratu i panującego ustroju społeczno-politycznego.

Poza tym partie rewolucyjne prowadziły walkę zbrojną i łamały na każdym kroku obowiązujące wówczas prawa, podczas gdy inne ugrupowania tego rodzaju działań na szerszą skalę nie podejmowały, zwłaszcza Realisci i Postępowi Demokraci, i mniej „narażały” się władzy carskiej, dlatego też policja rosyjska zwracała na nie mniejszą uwagę.

Z tych też przesłanek wynika podział partii politycznych Królestwa, często spotykany w dokumentach administracji rosyjskiej tego okresu: na rewolucyjne i opozycyjne. Przy czym do tych pierwszych zaliczano: PPS, PPS-Lewicę, PPS Frakcję Rewolucyjną, PPS Proletariat, SDKPiL, Anarchistów-Komunistów oraz ugrupowania żydowskie: Bund, Syon Poalej i Syonistów, a do drugich Stronictwo Polityki Realnej, Narodową Demokrację, Związek Postępowo-Demokratyczny, Polską Partię Postępową, Spójnię Narodową i inne mniejsze ugrupowania⁵.

Wyraźnie o odmiennym traktowaniu partii opozycyjnych, niż rewolucyjnych pisał Warszawski Generał-Gubernator Gieorgij Skałon w tajnym piśmie do Gubernatorów poszczególnych guberni z 15 listopada 1906 r. przed wyborami do II Dumy: „Wszystkie wymienione partie, a konkretnie «realisci», członkowie «Spójni», «postępowcy» — na razie w programach swoich zadeklarowały jedynie legalny sposób działania i dlatego nie widzę obecnie podstaw do zaliczenia tych grup politycznych do rewolucyjnych organizacji i zabrania im organizowania publicznych zebrań dla przedwyborczej agitacji [...] Proszę natomiast nie dopuszczać do organizowania zebrań przedwyborczych przez partie zaliczone przeze mnie do rewolucyjnych”⁶ (Wymienione wyżej).

Zwraca tu uwagę fakt oceny Narodowej Demokracji jako partii działającej w sposób legalny. Nie było to co prawda w pełni zgodne z prawdą, ale było wynikiem znacznej ewolucji poglądów i metod działania ND-cji w toku rewolucji; od hasła walki o wyzwolenie narodowe i zjednoczenie ziem polskich w chwili obecnej do aktywnego przeciwdziałania rewolucji i szukania możliwości współpracy w pewnych dziedzinach z rządem carskim. Był to początek ND-ckiej orientacji na Rosję⁷.

Możliwości agitacji przedwyborczej zapewnione im przez Skałona zostały przez

³ A. Próchnik, *Zandarmeria na ziemiach Królestwa Polskiego 1812—1915, szkic historyczno-organizacyjny*, [w:] Próchnik, *Studia i szkice*. Warszawa 1962 s. 97—98; tenże, *Z dziejów ochrony warszawskiej*. Ibidem, s. 106—107.

⁴ Np. w „Przeglądzie działalności opozycyjnych i rewolucyjnych partii w pruwalskim kraju za 1906 r.” opracowanym również przez Pomocnika ds. policyjnych, zawierającym podobne treści co omawiany raport, z uwzględnieniem jednak ugrupowań rewolucyjnych, na temat ND-cji jest 1,5 strony, PPS — 2 strony a o Anarchistach-Komunistach — 3,5 strony. WAP Lublin, Gubernialny Zarząd Zandarmerii w Lublinie, 40 k. 1—16.

⁵ Ibidem.

⁶ AGAD, akta kancelarii GGW 2883 k. 75—76. Podobnej treści okólnik Generał-Gubernator Warszawski przysłał do gubernatorów przed wyborami do I Dumy 23 I 1906 r. AGAD, GGW 2574 k. 22.

⁷ Por. R. Wapiński, *Narodowa Demokracja 1893—1939*. Wrocław 1980 s. 103—110.

te partie w pełni wykorzystane a ich przywódcy nie byli narażeni na prześladowania. Anna Skarbak Sokołowska pisze nawet w swoich wspomnieniach z lat rewolucji, że „według wszelkiego prawdopodobieństwa uznani byli przez generał-gubernatora za nietykalnych”⁸. Opinia ta jednak nie znajduje potwierdzenia w innych materiałach źródłowych.

Najwięcej uwagi działalności partii politycznych poświęcano przed wyborami do Dumy Państwowej, parlamentu ogólnorosyjskiego o dość ograniczonych kompetencjach, powołanego na mocy manifestu carskiego z 17 października 1905 r. do którego Królestwo wybierało 37 posłów na podstawie niezbyt demokratycznej ordynacji wyborczej. W zespole akt Pomocnik ds. policyjnych znajduje się raport sporządzony przez generała Ludwika Uthofa oceniający dość wnikliwie działalność partii opozycyjnych w przededniu wyborów do II Dumy⁹. Był on rozesyłany do gubernatorów poszczególnych guberni. Kopie tego dokumentu znajdują się np. w aktach kancelarii gubernatora radomskiego¹⁰ Gubernialnego Zarządu Żandarmerii w Lublinie¹¹, czy policmajstra łomżyńskiego¹².

Zawiera on charakterystykę działalności i programu partii, które zgłosiły gotowość wzięcia udziału w wyborach a mianowicie: Stronnictwa Polityki Realnej powstałego w październiku 1905 r. z przekształcenia dawnego ugrupowania ugodowców, Narodowej Demokracji, Związku Postępowo-Demokratycznego założonego w grudniu 1904 r., który jednak szerszą działalność rozpoczął dopiero w listopadzie 1905 r. oraz powstałego w wyniku secesji z ZPD w kwietniu 1906 r. Związku Demokratycznego przemianowanego potem na Polską Partię Postępową. Z tych ugrupowań jedynie SPR i PPP były zarejestrowane i mogły działać w pełni legalnie.

W wyborach do drugiej Dumy w kurii robotniczej brała również udział SDKPiL w sojuszu z Bundem oraz PPS Proletariat, tworzący wspólnie z Postępową Demokracją, blok wyborczy Zjednoczenie Postępowe. PPS w dalszym ciągu bojkotowała wybory, a wymieniona wcześniej wśród partii opozycyjnych Spójnia Narodowa zakończyła swoją działalność w końcu 1906 roku.

Raport oceniał partię z punktu widzenia ich szans w przyszłych wyborach do Dumy, zakładał zwycięstwo ND-cji, a jej głównego przeciwnika upatrywał w Postępowej Demokracji, nie dawał natomiast żadnych szans na sukces PPP i Realistom, jako partiom nie mającym szerszego poparcia społecznego i programu odpowiadającego potrzebom chwili.

Trzeba przyznać, że przewidywania Pomocnika ds. policyjnych się sprawdziły. ND-cja, występująca w sojuszu wyborczym z Realistami i PPP w ramach tzw. Koncentracji Narodowej z Henrykiem Sienkiewiczem na czele, zdobyła wszystkie mandaty poselskie w Królestwie¹³. Na marginesie wypada wspomnieć, że o możliwościach porozumienia przedwyborczego tych trzech partii czytamy w raporcie z października 1906 roku, mimo że zostało ono ostatecznie zawarte dopiero na początku grudnia 1906 roku.

Wydaje się jednak, że generał Uthof przecenił nieco siłę ZPD wierząc, że partia ta przy poparciu ugrupowań socjalistycznych odniesie zwycięstwo w głównych ośrodkach robotniczych, tj. według raportu w Łodzi, Częstochowie i Zagłębiu Dąbrowskim. Stało się jednak inaczej. W praktyce tylko mało znaczący PPS „Proletariat” udzielił poparcia PD-cji, natomiast PPS wezwał swoich zwolenników do bojkotu wyborów i to ze znacznym skutkiem. W kurii robotniczej spore sukcesy odnotowała SDKPiL zwalczająca gwałtownie zarówno ND, jak i PD.

⁸ A. Skarbak Sokołowska, *Wspomnienia*. Bibl. Ossol. rkps. 14137 II s. 54.

⁹ AGAD, Pomocnik GGW ds. policyjnych 500 k. 34–36.

¹⁰ WAP Radom, kancelaria Gub. radomskiego 2295 k. 2–7.

¹¹ WAP Lublin, Gub. Zarząd Żandarmerii 40 k. 17–18.

¹² WAP Białystok, Policmajster łomżyński 6/5/1867–1911 k. 69–70.

¹³ Poza gubernią suwalską, gdzie zwyciężyli Litwini.

W rezultacie PD-ecja zawarła sojusz wyborczy z Żydowskim Komitetem Wyborczym i głównie dzięki głosom wyborców żydowskich lista Zjednoczenia Postępowego zwyciężyła w kurii miejskiej w Lublinie, Radomiu i innych mniejszych miejscowościach guberni kieleckiej, radomskiej i lubelskiej¹⁴.

Raport świadczy o dość dobrym rozeznaniu władz carskich na temat polskich partii politycznych, ich siły, wpływów w różnych środowiskach i grupach społecznych. Chociaż nie ustrzeżono się przed pewnymi błędami (wyjaśnienie nieścisłości raportu znajduje się w przypisach), zwłaszcza, jeśli chodzi o Narodową Demokrację, której meandry polityczne nie zawsze były właściwie rozumiane.

W końcowej części raportu przedstawione są prognozy, niezbyt trafne, co do sposobu głosowania ludności żydowskiej i bardzo krótka charakterystyka występujących wśród niej podziałów politycznych. Nie uwzględnia ona jednak ruchu syjonistycznego i nacjonalistycznego, przez co otrzymujemy znacznie uproszczony obraz.

Tekst został podany bez żadnych skrótów według zasad współczesnej ortografii i interpunkcji.

TADEUSZ STEGNER

ДОКЛАД ПОМОШНИКА ВАРШАВСКОГО ГЕНЕРАЛ-ГУБЕРНАТОРА
ПО ПОЛИЦЕЙСКОЙ ЧАСТИ ВАРШАВСКОМУ ГЕНЕРАЛ-ГУБЕРНАТОРУ
С 18 ОКТЯБРЯ 1906 ГОДА № 15346.

В виду предстоящих выборов в Государственную Думу имею честь представить Вашему Высокопревосходительству сведения о группировке политических партий Привислинского края.

Общественно — политическая жизнь в Привислинском крае в настоящий момент сосредоточивается, главным об — разом, в руках четырёх оппозиционных партий:

- 1) Партии угодовцев или реалистов,
- 2) Народно - Демократической,
- 3) Прогрессивно - Демократической и
- 4) Демократического Союза или Польской Прогрессивной партии.

(Около них группируются ещё мелкие партии или, точнее говоря, общественно - политические группы, как например: „Лига Покоя”¹⁵, по недостатку самоопределения, играющая лишь теоретическую роль, на практике не развивающая самостоятельной деятельности и не пользующаяся в обществе никаким влиянием).

1) Партия так называемых угодовцев, получившая своё название от „реальной политики”, цель которой партия преследует. Вследствии аристократического своего состава и примирительного характера своих стремлений она потеряла всякое значение среди широких масс народа.

Программа партии сводится к стремлению легальной защиты интересов местного населения приобрести для края необходимых условий развития. Партия отрекается от всякого политического насилия, и вообще, не признаёт иной борьбы, кроме легальной, основанной на существующих законах.

¹⁴ Dla znacznej części prasy, głównie endeckiej, ale nie tylko, postępowcy zwyciężyli w tych miejscowościach jedynie dzięki Żydom. Endecka „Ziemia Lubelska” wyliczyła nawet, że na PD głosowało w Lublinie tylko 70-ciu Polaków. „Ziemia Lubelska” nr 39 z 9 II 1907.

¹⁵ Chodzi zapewne o Polskie Towarzystwo Stronników Pokoju, przewodniczącym jego był Stanisław Kieński a jednym z jego założycieli dr Józef Połak, zarejestrowane zostało 8 VII 1906. Archiwum Państwowe Warszawy, Oberpolicmajster Warszawski 988.

В состав партии входит большинство крупных землевладельцев, аристократии, высшего духовенства и выдающихся финансистов края. Являясь защитницей права собственности во всякой её форме, она мало разрабатывает экономический вопрос в программе и характер партии является чисто политический.

Органы партии: „Слово”¹⁶ (редактор Донимирский)¹⁷ и „Курьер Польский”¹⁸) редактор Страшевич)¹⁹. Выдающиеся члены, кроме вышеозначенных редакторов партийных органов: Евствфий Добецкий²⁰, Иосиф Островский,²¹ большинство депутатов в Государственный Совет от Привислинского края, все подписавшие „мемориал 23” и другие²².

При выборах в Государственную Думу партия никаким образом на успехи рассчитывать не может. Косвенным образом она повлияет на проведение кандидата партии Народно-Демократической, в случае если составит блок с последней, (в конце минувшего месяца со стороны партии реалистов последствием местного органа „Слово” неофициально предлагался блок и, хотя соглашение ещё не наступило, однако оно предвидится)²³.

2) Народно-Демократическая партия, лучше всех организованная, многочисленнейшая и влиятельнейшая в крае. Она распространяет свою деятельность на все части бывшего Царства Польского, Австрийскую, Германскую и Российскую. Характер партии — национально-шовинистический, с сильной клерикальной окраской, чему и обязана партия, в значительной степени, своим влиянием. Программа и деятельность её в русской части Польши сводилась лишь просветительным задачам, пропагандируемым тайным путём, главным образом, среди крестьян²⁴. В настоящий революционный момент партия выдвинула политические требования, из которых главное — автономия с сеймом в Варшаве, избранным

¹⁶ „Słowo” — dziennik informacyjno-polityczny o kierunku konserwatywnym ukazujący się w Warszawie w latach 1882—1919, jego pierwszym redaktorem był Henryk Sienkiewicz, w latach 1905—1907 stało się „Słowo” głównym organem konserwatystów polskich.

¹⁷ Donimirski Antoni (1846—1912), dr praw, publicysta, polityk konserwatywny i społecznik, ekonomista, poseł z Pomorza do parlamentu niemieckiego w Berlinie w latach 1874—1877, od roku 1887 przebywał w Warszawie, redaktor „Słowa” 1901—1909, działacz spółdzielczy, założyciel Towarzystwa Pracy Społecznej.

¹⁸ „Kurier Polski” — dziennik warszawski wychodzący od roku 1897, założony przez L. Straszewicza. Pismo osiągnęło znaczną poczytność, w 1904 roku miało nakład 27 tysięcy. W latach 1905—1907 było organem SPR przeznaczonym dla masowego odbiorcy.

¹⁹ Ludwik Straszewicz (1857—1912), pisarz i publicysta, w młodości związany z ruchem socjalistycznym, później zwolennik teorii pozytywistycznych, znany działacz konserwatywny, współpracował z „Ateneum”, petersburskim „Krajem”, w latach 1881—1897 kierował warszawskim oddziałem redakcji, od 1898 r. redaktor naczelny „Kurieru Polskiego”.

²⁰ Dobiecki Eustachy (1855—1919), polityk i działacz ziemiański, w czasie rewolucji aktywny w SPR, członek Rady Państwa 1906—1909.

²¹ Ostrowski Józef (1850—1924), właściciel ziemski, polityk konserwatywny w SPR, długoletni działacz Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego, 1906—1911 poseł do I, II, III Dumi Państwowej.

²² Memoriał ten złożony został 10 XI 1904 roku Ministrowi Spraw Wewnętrznych Rosji ks. Swiatopełkowi Mirskiemu przez czołowych polskich działaczy ugodowych, m.in. hr. Zygmunta Wielopolskiego, ks. Michała Radziwiłła, ks. Zdzisława Lubomirskiego, hr. Adama Krasińskiego. Apelowano w nim do cara m.in. o stworzenie samorządu ziemskiego, ogłoszenie tolerancji religijnej oraz uwzględnienie „specjalnych potrzeb językowych i kulturalnych” Królestwa Polskiego. Memoriał 23, [w:] *Narastanie rewolucji w Królestwie Polskim 1900—1904*. Warszawa 1960, s. 856—864.

²³ Porozumienie SPR, ND i PPP w sprawie sojuszu wyborczego zostało zawarte na początku grudnia 1906 r. powstał wówczas Centralny Komitet Wyborczy zwany Koncentracją Narodowa.

²⁴ Sprawozdanie z działalności ND-cji przed 1905 r. jedynie do pracy oświatowej wydaje się zbytnim uproszczeniem. Partia ta wykazywała znaczną aktywność we wszystkich dziedzinach życia. Porównaj: Wapiński, *Narodowa Demokracja*, s. 62—103.

на основании четырёхчленной формулы голосования²⁵, которая однако не представляет самого большого требования, а внесена в программу лишь в виде уступки в пользу других местных партий, левее Народно-Демократической. Из желания получить автономии вытекают дальнейшие требования: городского и самоуправления, национализации школы, суда и администрации. Партия популярна среди мещанства, помещиков, духовенства, крестьян и среди довольно многочисленной группы зажиточных ассимилировавшихся евреев, проникнутых местными национальными стремлениями²⁶. Благодаря своему неприязненному отношению к социалистическому и европейскому (сепаратистического характера) вопросам, партия вызвала среди местных прогрессивных элементов сильное противодействие своим стремлениям. В будущую Государственную Думу большинство депутатов войдёт безусловно из Народно-Демократической партии.

Выдающимся деятелем партии является Дмовский²⁷. Впервые выдвинулся он на фронт партии во время прошлогоднего собрания крестьян в зале филармонии²⁸. Дмовскому обаяны это собрание и приняты на нём решения. В последний период, в ответ на наступления прогрессивных партий, Дмовский дал ответ, в котором в духе национально-шовинистском развил „ „²⁹ партии. Самоуверенный тон этого ответа даёт свидетельство о сильной позиции и решающем голосе Дмовского. Кроме него замечательны ещё Стецкий³⁰, Буковецкий³¹ и члены польской группы в бывшей Государственной Думе³².

²⁵ Ludwik Kulczycki uważa, że ND-cja przyjęła do swojego programu postulat 4-przymiotnikowego prawa wyborczego z następujących powodów: 1) Pragnie tego społeczeństwo polskie, 2) Wszystkie rosyjskie partie polityczne, które popierają sprawę autonomii Polski, zawierają te żądania w swoich programach, 3) Powstała Postępowa Demokracja konkurentka ND-cji szermująca tym hasłem. Zob. Mazowiecki (L. Kulczycki), *Polityczeskija partii w Polsce*. Rostów 1906, s. 30—31.

²⁶ Grupa zamożnych zasymilowanych Żydów nie tyle działała w ND-cji, ile udzielała jej poparcia w walce z ruchem rewolucyjnym, zachowując jednak pewien dystans z racji jej antysemitickich wystąpień. Pisał o tym wprost socjalistyczny „Przegląd Społeczny” nr 10 z 21 V 1906 „Zasymilowana burżuazja żydowska nie może się pomieścić w ramach polsko-katolickiej a więc antysemitickiej ND-cji.”

²⁷ Dmowski Roman (1864—1939), jeden z założycieli i przywódca ND, pisarz, polityk, człowy ideolog polskiego nacjonalizmu. W 1890 roku wstąpił do Ligi Polskiej, którą wraz z Zygmuntem Balickim przekształcił w nacjonalistyczną Ligę Narodową, opublikował w 1903 r. „Myśli Nowoczesnego Polaka”, w którym wyłożył program Ligi Narodowej. Poseł do II i III Dumy.

²⁸ Wiec w Filharmonii odbył się 17 XII 1905 r. z udziałem 1500 działaczy chłopskich ND-cji. Obradom przewodniczył R. Dmowski. Przyjęta na tym wiecu rezolucja wypowiadała się za przyznaniem autonomii dla Królestwa z sejmem wybranym na zasadach demokratycznych, zaprowadzeniem spokoju i ładu; kwestie te uznano za główne zadanie narodowe. Zjazd włościański był wielkim osiągnięciem propagandowym ND-cji i osobicie R. Dmowskiego. *Dokumenty do historii Ligi Narodowej, Niepodległość*, t. 10, 1934, s. 451.

²⁹ W tekście oryginalnym jest puste miejsce, ołówkiem wpisane jest w jednej z kopii słowo „Program”, które pasuje do całości tekstu.

³⁰ Stecki Jan (1871—1954), działacz ziemiański, polityk, ekonomista, publicysta, członek ZMP „Zet” i Ligi Narodowej, współpracownik „Głosu” i „Przeglądu Wszepolskiego”, działacz ND-cji, poseł do I i II Dumy.

³¹ Bukowiecki Stanisław (1867—1944), prawnik, współzałożyciel ZMP „Zet” działacz ND-cki, w okresie międzywojennym m.in. minister sprawiedliwości.

³² Członkowie koła Polskiego w I Dumie: hr. Władysław Tyszkiewicz, Franciszek Nowodworski, Antoni Rząd, Alfons Parczewski, Józef Głowinkowski, Józef Suchorzewski, Teofil Waligórski, Mateusz Manterys, Wiktor Jaroński, hr. Maurycy Zamoyski, Julian Florkowski, Bronisław Malewski, Józef Nakonieczny, Jan Haruszewicz, Stanisław Chrystowski, Marian Fulman, Bronisław Grabiański, Hieronim Kondratowicz, Zbigniew Paderewski, Tadeusz Walicki, Aleksander Maciesza, Stanisław Chełchowski, Józef Swierzyński, Jan Waligóra, Józef Ostrowski, Józefat Błyskosz, Bogdan Zalewski, Seweryn Świętopełk-Czetwertyński, Władysław Grab-ski, Jan Gralewski, Paweł Wasilewski, Marian Kiniorski, Jan Zaglenczyński.

Органы партии в Варшаве „Дзвон Польский”^{33*} и неофициальные „Газета Польска”^{34**} и „Курьер Варшавский”^{35**}. Кроме этих ещё существует нелегальный у нас орган издаваемый в Австрии — „Пржеглэнд Вшехпольский”³⁶.

Социалистическая и прогрессивная партии всеми средствами стараются подорвать авторитет Народных Демократов, но до настоящего времени — безуспешно. Важнейшие общественные учреждения и корпорации или прямо заняты партией, или же косвенным образом подвержены её влиянию. К числу учреждений последнего рода принадлежит „Мацежь Крулевства Польского”, сосредоточивающая в своих руках почти всё частное просвещение (ныне почти единственное) здешнего края. „Мацежь Школьна Крулевства Польского”³⁷ заменила собой существовавшее до сих пор нелегально общество „Освяты Людовой”³⁸.

В период выборов партия приступит к усиленной деятельности, тем более, что в предстоящих выборах предвидится блок прогрессивных и социалистических партий в противовес Народно-Демократической.

3) Прогрессивно-Демократическая партия популярна среди профессиональной интеллигенции, писателей и еврейского населения.

Прогрессивно-Демократическая партия по программе сходна с русскими конституционными демократами и в Думе действовала бы с ними заодно. Относительно еврейского вопроса партия высказывается в смысле полного национального самоопределения евреев,³⁹ по отношению к социалистическому — за свободную эмансипацию труда и наконец, аграрный вопрос партия решает сходно с кадетами⁴⁰. Программа кроме того, содержит требование автономии, подобно всем здешним партиям. Филосемитическая окраска партии не допускает популяризации её среди широких кругов местного общества, подчинённого вли-

³³ „Goniec Poranny i Wieczorny” — pismo ukazujące się dwa razy dziennie od 1901 roku w Warszawie bez określonej linii politycznej. W roku 1906 sprzedany M. Zamoyskiemu, Marianowi Lutosałwskiemu i Eligiuszowi Niewiadomskiemu stał się nieoficjalnym organem ND-cji, w latach 1905—1906 wielokrotnie zmieniał nazwę, w roku 1906 nosił tytuł „Dzwon Polski”, jego redaktorem był Zygmunt Makowiecki, wychodził do roku 1918.

³⁴ „Gazeta Polska” — dziennik ukazujący się w Warszawie w latach 1826—1907, kolejnymi redaktorami byli m.in. Józef Ignacy Kraszewski, Jan Gadomski, w roku 1906 przeszła w ręce R. Dmowskiego i stała się organem ND-cji.

³⁵ „Kurier Warszawski” — dziennik informacyjno-polityczny wydawany w Warszawie w latach 1821—1939 o kierunku konserwatywnym, w czasie rewolucji prezentował poglądy zbliżone do ND-cji, jego redaktorem był w latach 1906—1924 Konrad Olchowicz.

³⁶ „Przegląd Wszepolski” — pismo społeczno-polityczne wydawane przez Ligę Narodową w latach 1895—1905 w zaborze austriackim, od roku 1897 równocześnie organ ND-cji w zaborze rosyjskim; pismo redagowali R. Dmowski, Z. Balicki, Jan Ludwik Popławski. W roku sporządzenia raportu przez Pomocnika już się nie ukazywał.

³⁷ Polska Macierz Szkolna założona w r. 1905 w Warszawie, prowadziła prywatne szkoły średnie i elementarne, uniwersytety ludowe, kursy dla analfabetów, domy ludowe, poradnie dla samouków, biblioteki i ochronki. Zamknięta przez władze rosyjskie w roku 1907. Pozostawała pod wpływami politycznymi ND-cji.

³⁸ Towarzystwo Oświaty Narodowej — tajna organizacja kulturalno-oświatowa założona w roku 1899, w Królestwie pozostająca pod wpływami politycznymi ND-cji. Działała głównie w środowisku chłopskim i robotniczym.

³⁹ Postępowa Demokracja nigdy w pełni nie uznała prawa Żydów do samookreślenia narodowego. Zarzucali to ZPD syjoniści na łamach „Życia Żydowskiego” nr 13—14 z 29 III 1907, pisząc: „Pedeccja przyznaje Litwinom i Rusinom prawa narodowe, ale nie chce dać ich Żydom, choć się na nich opiera, chce dla nich tylko tolerancji wyznaniowej”. Większość działaczy pedeckich stała na gruncie asymilacji Żydów. Świadczą o tym liczne artykuły w organach pedeckich „Prawdzie” i „Nowej Gazecie”.

⁴⁰ W kwestii agrarnej PD-cja proponowała nacjonalizację ziemi w dalekiej przyszłości a na razie przeprowadzenie ograniczonej reformy rolnej. Porównaj: *Projekt reform agrarnych w Królestwie Polskim opracowany przez Piotra Górskiego i Stanisława Staniszewskiego*. Warszawa 1906.

янню духовенства. За то, благодаря деятельной поддержке, оказываемой партией еврейским националистам и социалистическим партиям Прогрессивные Демократы привлекли на свою сторону еврейский элемент края и приобрели некоторое значение среди социалистических партий, так что большинство из них решили поддерживать кандидатов этой партии в предстоящих выборах⁴¹. В периоде минувших выборов партия не принимала участия в предвыборной агитации, и лишь в последний момент выставила своих кандидатов, но неудачно. Теперь — же, при поддержке социалистических партий, она может провести в Думу нескольких депутатов от городов, в особенности от промышленных центров: Лодзи, Домбровского горнопромышленного округа, Ченстохова и некоторых других. В состав партии входят многие выдающиеся писатели, среди которых Александр Свентоховский⁴² пользуется большим влиянием на дела и считается её вожаком. Далее видное место занимает Станислав Кемпнер⁴³ редактор бывшей „Новой Газеты” и фактический редактор „Людскощи”⁴⁴. Органы партии — „Правда”⁴⁵ и „Людскощ”.

В период минувших выборов в Прогрессивно-Демократической партии произошёл раскол, следствием которого явилась новая партия, так называемый „Демократический Союз”, ныне переименованный в „Польскую Прогрессивную партию”, которая свою программу старалась изменить согласно требованиям польского национализма⁴⁶. Отсюда явилось значительное сужение взглядов на еврейский и социалистический вопросы. Стремления партии ещё совсем не выяснились, равным образом слабо определились отношения её к другим партиям (исключая антагонизмы к прогрессистам-демократам), однако положение партии можно назвать средним между Прогрессивной и Народно-Демократической. Благодаря этой неопределённости партия при предстоящих выборах на успех рассчитывать не может. Орган партии „Пржелом”⁴⁷ основан только на днях. Влиятельнейшие деятели в партии — редактор вышеозначенного партийного органа Севетинский,⁴⁸ Кониц⁴⁹, Раппорт⁵⁰ и другие.

К обозрению политических групп здешнего края считаю необходимым добавить и ха-

⁴¹ Jak wynika z wstępu nic z poparcia głównych socjalistycznych partii, tj. PPS i SDKPiL, dla kandydatów pedeckich nie wyszło.

⁴² Aleksander Świętochowski (1849—1938), pisarz, publicysta, działacz społeczny, teoretyk pozytywizmu, długoletni redaktor tygodnika „Prawda”. W czasie rewolucji przywódca ZPD, współzałożyciel w roku 1906 i prezes Towarzystwa Kultury Polskiej. Uznany powszechnie za „wodza postępu”.

⁴³ Stanisław Kempner (1857—1924), ekonomista i publicysta, długoletni redaktor „Gazety Handlowej” i „Nowej Gazety”, czołowy działacz ZPD, od roku 1918 profesor ekonomii na Wolnej Wszechnicy Polskiej.

⁴⁴ „Nowa Gazeta” — dziennik ukazujący się dwa razy dziennie w latach 1906—1918 w Warszawie, organ ZPD, jego redaktorem był St. Kempner, na przełomie lat 1906 i 1907 nosił tytuł „Ludzkość”.

⁴⁵ „Prawda” — tygodnik społeczno-polityczny i literacki, wydawany w latach 1881—1915, czołowy organ pozytywistów warszawskich. Jego redaktorem i wydawcą był do roku 1902 A. Świętochowski; w roku 1906 funkcję tę pełnił Władysław Bukowiński, w czasie rewolucji główny organ ZPD.

⁴⁶ Program PPP jedynie w niuansach różnił się od tego, co proponowała PD-cja; PPP była jednak przeciwna wiązaniu się z partiami socjalistycznymi i ugrupowaniami żydowskimi. Rozwiązanie kwestii żydowskiej widziała ona w równouprawnieniu i stopniowej asymilacji Żydów. „Przełom” nr 1 z 1 X 1906.

⁴⁷ „Przełom” — dziennik ukazujący się w Warszawie od października 1906 do marca 1907. Jego redaktorem i wydawcą był Antoni Sygietyński, (organ PPP). Kontynuacją „Przełomu” były pisma: „Jutro” i „Epoka”.

⁴⁸ Sygietyński Antoni (1850—1923), powieściopisarz, nowelista, krytyk literacki i muzyczny, jeden z założycieli i czołowych działaczy PPP, redaktor „Przełomu”.

⁴⁹ Konic Henryk (1860—1934), prawnik, znany adwokat, redaktor od roku 1887 „Gazety Sądowej Warszawskiej”, przywódca PPP, poseł do II Dumi, od roku 1919 wykładowca prawa na Uniwersytecie Warszawskim.

⁵⁰ Rappaport Stanisław Emil 1877—1965, prawnik karnista, w latach rewolucji działacz PPP, w okresie międzywojennym wykładowca Wolnej Wszechnicy Polskiej, jeden z założycieli Międzynarodowego Stowarzyszenia Prawa Karnego.

рактеристику еврейского вопроса, по своей сложности заслуживающему особенное внимание и выясняющему многие мнимые противоречия в группировке и деятельности здешних партий. Еврейские группы Привислянъя являются представителями всевозможных оттенков политических направлений, так евреи — ассимиляторы, проникнутые патриотическим духом и политическими идеалами коренного населения, принадлежать или к Народным Демократам или к реалистам. Евреи — прогрессисты — к партии Прогрессивно-Демократической, дающей в своей программе наиболее широкие границы национальному самоопределению евреев. Евреи Польской Прогрессивной партии требуют сравнения их в правах с прочим населением⁵¹.

Наконец, многочисленная группа, так называемых здесь русских евреев, ничем не связанных с местным населением, появившихся в конце восьмидесятых годов, чуждых его интересам, сочувствует или революционерам или сионистам и действует в соответственных группах. Пролетариатская масса местных евреев находится под влиянием группы, сочувствующей революционерам. Представители всех этих оттенков политических направлений ведут борьбу между собой в рядах названных политических групп.

Из социалистических партий почти все высказались за участие в выборах, на следующих началах: в сильно промышленных округах партии будут стараться провести своих кандидатов, во всех прочих — будут поддерживать кандидатов Прогрессивно-Демократической партии. Таким образом выборная кампания разыграется между Народно-Демократической и Прогрессивно-Демократической партиями, причём первую будут поддерживать угодовцы, а вторую — социалистические партии, но большинство депутатов всё — таки предвидится из Народно-Демократической партии.

Подписал Генерал — Майор Утгоф

⁵¹ Po długich wahaniach zdecydowana większość Żydów i ugrupowań żydowskich, łącznie z syjonistami, skupionych w Żydowskim Komitecie Wyborczym, poparło Zjednoczenie Postępowe. Jedynie część burżuazji żydowskiej, poprzez PPP, związała się z Koncentracją Narodową. W kurii robotniczej pewne sukcesy odniósł BUND. „Życie Żydowskie” nr 7 z 15 II 1907; „Izraelita” nr 6 z 8 II 1907.